

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/26, p. 21-40

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12663>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Yrd. Doç. Dr. Evgeni R. RADUSHEV - Dr. Ahmet ELİBOL – Doç. Dr. Alper ALP

This article was checked by iThenticate.

SERFLİK VE BOLŞEVİK DEVRİMİ ARASINDA ÇARIKOV'UN İSTANBUL YILLARI

Ahmet İlker BAŞ*

ÖZET

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Büyük Güçlerin dikkatlerinin toplandığı İstanbul'da büyükelçiler üzerinden yürütülen diplomatik faaliyetler yoğunlaşmıştı. Alman nüfuzunun bir hayli artmış olduğu önceki dönem, İngiliz ve Fransız fikirlerinden esinlenen Jön Türkler tarafından son verilmişti. Bu da diğer büyük devletlerin tekrar Osmanlı sahnesinde öne çıkmaları için bir fırsat doğurdu. Tam bu sırada, Rusya ve Fransa beraber hareket etmek amacıyla aynı zamanda İstanbul büyükelçilerini atadılar. Bunlardan biri olan Nikolay Çarıkov, Rus büyükelçisi, bu yoğun ve hararetle diplomatisi trafiğinin ortasında 1909-1912 yılları arasındaki görevi sırasında meydana gelen olayların bizatihi tarafı ve tanığı olarak *Glimpses of High Politics: Through War & Peace* (Yüksek Politikaya Kısa bir Bakış: Savaş ve Barış Üzerinden) adlı otobiyografisini İstanbul'daki sürgün yıllarında kaleme almıştır. Zayıflayan Alman nüfuzundan doğan fırsatın İtilaf Devletleri tarafından nasıl değerlendirilemediğinin, Rusya'nın I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırken diğer güçlerle olan münasebetleri ve çatışan çıkarların ne suretle aşılmasına çalışıldığının takibi açısından eser önemli bir kaynak olmayı hak eder. Bu dönemde Rus Dışişlerinin en önemli gündem maddesini Boğazlardan Karadeniz'e askeri gemilerin geçişinin sağlanması oluşturmaktadır. Konuyla ilgili daha önce eski Dışişleri Bakanı Aleksandr İzvolski'nin Viyana nezdindeki başarısız girişiminin ardından Çarıkov problemi kendi inisiyatifiyle İstanbul hükümeti nezdinde çözmeye çalışmış fakat çabası akim kalarak görevinden alınmıştı. Bu makalenin konularından birini bu planın nasıl uygulanmaya çalışıldığı ve hangi saiklerin etkisiyle başarısız olduğu oluşturmaktadır.

Bir diğer değinilecek konu, aristokrat bir ailenin mensubu olarak Çarıkov'un serflikin ilgası ve Bolşevik Devriminin sürgündeki mağdurlarından biri olarak devrim hakkındaki düşünceleridir. Bu ikisi arasında organik bir bağ kuran Çarıkov, Rusya'nın en büyük problemlerinden biri olan serflerin özgürleştirilmesi sürecinin iyi idare

* Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, El-mek: ahmetilkerbas@gmail.com

edilememesinin devrimci fikirleri desteklediğine ve nihayetinde imparatorluğun sonunu getirecek süreci başlattığına inanır. Dolayısıyla, Rus tarihinin bu iki önemli olayının tanığı olarak içinde barındırdığı öznelliğe rağmen fikirleri dönemin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çarikov, Rusya, Osmanlı, Boğazlar Sorunu, II. Meşrutiyet, diplomasi

CHARYKOV'S YEARS IN ISTANBUL BETWEEN SERFDOM AND BOLSHEVIK REVOLUTION

ABSTRACT

After the declaration of Second Constitutional Era, diplomatic activities via ambassadors intensified in İstanbul where attention of the Great Powers focused. The former period that the German influence considerably increased over the Ottoman Empire was ceased by Young Turks effected by the British and French ideas. This situation gave an opportunity to the Great Powers to regain their position. Meanwhile, Russia and France simultaneously appointed their ambassadors to Istanbul in order to move in coordination in the Ottoman affairs. One of them, Nikolai Charykov, the Russian ambassador, as a witness and part of intense and vehement diplomacy traffic wrote his memoirs taken place during his mission in Istanbul between 1909-1912 in his autobiography *Glimpses of High Politics: Through War & Peace*. It is a noteworthy resource in terms of understanding how Entente Powers could not make use of the opportunity occurred by weakening of German influence, relationships of Russia with the rest of the Great Powers while Russia was trying to success her interests over the Ottoman territories on the eve of the I. World War and in what manner the crossing interests were tried to be overcome. In this period, the most important topic of the Russian Foreign Affairs' agenda was to maintain a secure passage of their battleships to the Black Sea through the Straits. After a fail attempt of Alexander Izvol'ski, the former Foreign Minister, on the issue in the presence of Vienna, Charykov tried to solve the problem with his own initiative in the presence of Istanbul. However, his efforts also failed and he was recalled. One of the subjects of this paper is how this plan is tried to implemented and what kind of impetuses cause its abortion.

Another point to be mentioned here is his ideas about the abolition of serfdom as a member of aristocracy and about the Bolshevik Revolution as a banished victim of the revolution. Charykov, who forged an organic link between two of them, believed that mismanagement of the process of the liberation of serfs promoted revolutionist ideas and eventually led the collapse of the empire. In spite of its subjectivity, as a witness to these very important events of the Russian history, Charykov's ideas are noteworthy in terms of understanding the period much better.

Turkish Studies

STRUCTURED ABSTRACT

Memoirs of diplomats are one of the most important sources of diplomatic and political history. Despite the fact that their subjectivity is much higher than the official reports sent by them to the Foreign Affairs, memoirs or autobiographies are deserved to be paid attention to comprehend one's perspective as a witness to the international events. They can also include some "unofficial" information that is not reflected to the documents enabling scholars to speculate on.

From this point of view, Nikolay Valerievich Charykov's autobiography, *Glimpses of High Politics: Through War & Peace*, is a noteworthy resource to penetrate contemporary international relations between Great Powers, notably on the Ottoman affairs in the context of this paper. After the Bolshevik Revolution, he wrote his book in 1931 on exile in Istanbul where once he had functioned as an ambassador. This paper has two aspects in terms of evaluating Charykov's ideas: one of them is his thoughts and actions as a diplomat on high politics that took place during his term of ambassadorship. Charykov had been appointed to this post as a consequence of a mutual agreement between Russia and France to collaborate in Istanbul. However, in his opinion, the Triple Entente could not make use of the circumstances occurred with the Young Turk Revolution in spite of this arrangement. Even if the members of the Entente forged a pact signifying their cooperation in international affairs, all of them had conflicting interests in Ottoman territories which prevented them to cooperate in this issue. Accordingly, when the German influence in Ottoman administration rooted in the reign of Abdulhamit II shattered with the Young Turks, Charykov blamed the Entente because they could not put theirs instead. France, Britain and Russia had different concerns and paid their attention to their zones of influence in the Ottoman Empire; Basra and the Mesopotamia for the British, the Levant for the French and Eastern Anatolia and the Straits for the Russian. He claimed that every movement of the Triples antagonized the Sublime Porte and pushed it to the Germans. On the one hand, they were trying to get concessions in their zones; on the other, they refused to help the Porte financially for a couple of reform plans at the capital. In other words, to him, the Triples themselves were responsible for opening one more front in the Great War.

Once there wasn't any consensus among Entente Powers on how to work jointly as a whole in Ottoman affairs, Charykov made an individual attempt on solving an age-long problem in favor of Russia. The primary concern of the Russian Foreign Affairs' agenda was to secure a safe passage for her battleships through the Straits to the Black Sea. Especially, when the Ottoman government ordered two modern battleships from the Britain, this concern was felt more intensely because superiority would be in favor of the Porte by far to the detriment of Russia. Soon after a fail attempt of Izvolski, the former Foreign Minister, who aimed to deal with the problem with Vienna accepting annexation of Bosnia-Herzegovina in favor of support for opening the Straits for Russia, Charykov tried to solve the matter with the Porte offering a Balkan league under the Ottoman leadership against Austria-Hungary and of course for their security, removing capitulations and a "sincere" guarantee of its territorial integrity. However, his efforts ended in failure because Russia being archenemy of the Ottomans could not gain their trust and the Porte

Turkish Studies

fearing of any possible military action for this purpose from the Russian side preferred to put forward the proposal in international arena. Ill-prepared plan cost his post and he was recalled. One of the main drawbacks of the plan is that Charykov underestimated intercrossed interests of Great Powers and Little Powers, namely the Balkan states, on the Ottoman territories. Thus, solving the problem just among two governments, whether could it be Vienna or Istanbul was not a viable option. The other is that his offers are too weak to bargain from the Ottoman part because of a couple of reasons: Firstly, the capitulations are, no doubt, the biggest financial obstacle for the Ottoman economy, but Russia is the last one among other beneficiaries. Secondly, Russia regards the Balkans as her backyard. However, after the 1877-78 Russo-Ottoman War, the perception of the Balkan states towards Russia changed. There were too many interwoven interests in the backyard and it was almost impossible to satisfy everyone. Lastly, guaranteeing territorial integrity of the Ottoman Empire by his archenemy who came so close to the capital not so long time ago was not a viable and realistic offer.

The other aspect of the study is to evaluate Charykov's ideas about serfdom as a member of an aristocratic family and about Bolshevik Revolution as a victim of it on exile. In his perspective, serfdom and Bolshevik Revolution interlinked, one's failure caused the other. Serfdom began to be a serious problem as it could be observed in Pugachev's Rebellion which alienated aristocrats and serfs to each other further. With the defeat of the Crimean War, Russia's backwardness, especially outdatedness of serfdom, became so obvious. The Russian administration preferred to emancipate the serfs from top rather waiting for an uprising coming from the bottom in such a weak position. Thus, serfdom was abolished in 1861 without land. To Charykov, this is the beginning of the end. The serfs were freed on paper but put under the control of village communes. They could get land if they paid its cost which meant they were not free as they expected. This problem remained as the most important and chronic obstacle in internal affairs. He thought that in every case in which the state weakened afterwards, situation of serfs became more and more prominent. After another defeat in Far East Asia against Japan led 1905 Revolution and foundation of Duma. He claimed that Duma filled with revolutionists who were not willing to find any solution to the problems of serfs. In contrast, as the problem survived, the favor of serfs to the Duma increased. Obviously, he was not fond of constitutional movement which meant for him a revolutionist activity. After the Bolshevik Revolution, he, like other Russian aristocrats, took refuge in Entente occupied Istanbul and lived there in the rest of his life. It is interesting to note that he suspected that the Bolshevik Revolution was a German supported plan. Executions of Alexander Kolchak and Alexei Brusilov, who fought remarkably against Central Powers were obvious examples of this thought. Another criticism that Charykov directed to the Bolsheviks is that serfdom which brought Bolsheviks to power was now dictated to all Russia by Bolsheviks themselves. Thus, there was nothing changed for ordinary peasants with the arrival of Bolsheviks for him.

Keywords: Charykov, Russia, Ottoman, the Straits Problem, Second Constitutional Era, diplomacy

Turkish Studies

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılının en önemli özelliklerinden birini Rusya ile yapılan savaşlar oluşturur. Savaşların yoğunluğuna rağmen diplomatik ilişkilerin de bir hayli fazla olduğu Rusya ile münasebetler söz konusu olduğunda büyükelçilerin raporları ve hatıraları büyük önem taşır. Hatıra ve otobiyografi tarzındaki kaynaklar her ne kadar subjektif olsalar da o günkü manzaranın tarafların pencerelerinden nasıl görüldüğünü göstermesi açısından ilginçtir. Bunlardan biri olan ve aristokrat bir aileden gelen Çarıkov'un *Glimpses of High Politics* adlı kitabı Osmanlı-Rus ilişkilerinin II. Meşrutiyet'ten sonra nasıl bir zeminde geliştiğini anlamak için önemli bir kaynak olmayı hak eder. Bunun yanında bir aristokrat olarak serflikin ilgasıyla beraber Bolşevik İhtilali hakkındaki düşünceleri de bir o kadar mühimdir. Bu çalışmada Rus tarihinin büyük değişimlerine şahitlik etmiş olan Çarıkov'un İstanbul Büyükelçiliği sırasındaki olaylar, serflik ve Bolşevizm hakkındaki değerlendirmeleri incelenmiştir.

Yazar Hakkında

Yazarın otobiyografi kitabında (Çarıkov, 1931) vermiş olduğu bilgilere göre 1855 yılında babası Valeri Ivanoviç Çarıkov Rus ordusunda Kırım Savaşı sırasında hizmet ederken oğlu Nikolay Valerieviç Çarıkov dünyaya geldi. 1649'dan beri Çarıkov'lar daha sonra adı Tamboff olan Şatzk bölgesinde serflerin ve geniş toprakların sahibiydiler. 1818'de doğan Valeri Çarıkov 1837'de askeri okulu bitirerek orduya girmişti. Kısa hizmetinden sonra aktif askerlik hizmetinde 1847'de emekliye ayrılmıştı. 1851 yılında bir görevi vesilesiyle Bogdanovka'ya giden Valeri buranın toprak sahibi Putilov'un tek kızı Adelaide Putilof ile evlenmişti. 1864'te Samara müdürü oldu ve bir sonraki yıl açılan il meclisinde görev aldı. Hizmet ettiği yıl boyunca özellikle eğitim faaliyetlerine ağırlık verdi. Valeri Çarıkov'un arkadaşları genellikle Slavofili ve milliyetçi düşünceye sahipken kendisi batı medeniyeti ve kurumları taraftarıydı. Böyle bir düşünceye sahip babanın oğlu olarak dünyaya gelen Nikolay Çarıkov küçük yaşta, iyi bir eğitim almış olan annesinden Rusça okuma-yazma eğitimi aldı. Ne var ki daha altı yaşındayken annesini kaybetti.

Toprak sahibi soylular 1861'de serflerin özgürleştirilmesinden sonra toprakların köylülere satılmasından elde ettikleri gelir ile çocuklarını yurtdışında okutuyorlardı. Baba Çarıkov oğlu ile birlikte Edinburg'a gitti. İskoçya'daki uzun eğitiminin ve aldığı birçok ödülün ardından 1869'da Rusya'ya dönen Çarıkov küçük yaşta uzun süre yurtdışında kalmanın etkisiyle kendi ana dilini bir yabancı gibi konuşmaya başladı. Bunu düzeltmek için bir süre bu konuda çalışması gerekti.

1875 yılında Dışişlerine girdikten sonra kendisinin de görev aldığı, II. Aleksandr'ın zamansız bir şekilde giriştiği ve 1878 Berlin Anlaşması "aşağılanması" ile neticelenen 93 Harbinde, Panslavist fikirlerin etkisiyle Bulgaristan'ı özgürleştirmek için birçok gönüllünün cepheye koştuğuna şahitlik ettiğini yazıyordu. (Çarıkov, 1931, s. 17). 1883-89 arasında Buhara'da görev almış fakat 1889'da geçirdiği bir rahatsızlık sebebi ile bu görevinden ayrılmış ve iyileşmek için Fransa'ya gitmişti. Akabinde ise İstanbul'a elçi sekreteri olarak atanmıştı. Daha sonra altı aylığına Mısır'a maslahatgüzar olarak görevlendirilmişti. 1893 yılında İstanbul'da Vera Ivanova ile evlendikten sonra üç yıl boyunca Berlin'de Elçilik Üyesi sıfatıyla hizmet etmişti. 1896 yılında Bulgaristan ile bozulan ilişkileri tekrar kurmak için Sofya'ya gönderilmişti. 1897 yılında mukim elçiliğe terfi eden Çarıkov üç yıl boyunca Roma'da Kral XIII. Leo'nun sarayında hizmet vermişti. 1900'de Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi ve bu iki ülke ile Rusya arasındaki bağları sağlamlaştırma görevi ile Belgrad'a orta elçi sıfatıyla gönderilmişti. Bu görevi sırasında 1903'te Sırbistan tahtındaki Obrenoviç hanedanının devrilip yerini Karageorgeviç hanedanının gelmesine şahit olmuştu. Beş yıl sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhaki neticesinde bu devlet ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlığı çözmek için yardıma çağırıldı. 1905 yılında Lahey'e atandı ve 1907'de düzenlenen kara savaşı talimatnamesi, kara ve deniz savaşı

Turkish Studies

hukuku, tarafsız ülkelerin hak ve ödevleri, savaşın başlatılması gibi konuların görüşüldüğü II. Lahey Toplantısına Çarın isteği üzerine katıldı. 1908-09 yıllarında Dışişleri Bakanı Yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra diplomatik kariyerini 1909-12 arasında İstanbul'da büyükelçi olarak tamamlamıştı.

Yoğun diplomatik faaliyetlerinden sonra büyükelçilik görevinden alınan Çarıkov, senatör olarak atanmış ve emekli olmasının akabinde toprakları ile daha fazla ilgilenir olmuştu. Dünya savaşı başladığında kendi topraklarında küçük bir Kızıl Haç hastanesi açmış ve her taraftan birçok yaralıya hizmet vermişti. Bir şehirden ötekine bir görevden diğerine geçen uzun yıllardan sonra serflığın gölgesinde başlayan hayatı bunun ortaya çıkarttığı Bolşevik devrimi gölgesinde sona erdi. Devriminden sonra 1919'da topraklarından sürüldü ve mallarına el kondu. Diğer birçok Rus elitinin de yaptığı gibi ailesi ile birlikte, aynı paktta yer aldıkları İtilaf devletlerinin işgali altındaki, kendi imparatorluklarının başkenti yapmak istedikleri, bir zamanlar büyükelçi olarak geldiği İstanbul'a bu sefer sürgün olarak yerleşti. İkamet ettiği Bebek'te aristokrat hayatından uzak bir yaşam sürüp, eşi de İngilizce ve Fransızca dersleri veriyordu. (Mansel, 2011, s. 538). *Glimpses of High Politics* adlı bu otobiyografisini de 1930 yılında yine İstanbul'da tamamlamıştır.

Çarıkov'un İstanbul'a Gelişi

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın sonuna kadar geleneksel "denge politikası"nı uygulayagelmışken 93 Harbinden sonra ortaya çıkan gelişmeler bu politikanın kısmen değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Önceleri büyük güçlerden herhangi birinin imparatorluk topraklarında diğerlerine nazaran daha güçlü olmasına izin verilmemişken, bu savaştan sonra meydana gelen durum İstanbul hükümetini diğerleri arasından kendisi için en az tehdit olabilecek birini, yani Almanya'yı, daha fazla tercih etmeye sevk etti.

Çarıkov'un kendisi de Osmanlılara karşı savaşan orduya katılmış ve aktif görev almıştı. Rus orduları Plevne'de ödedikleri ağır bedelin ardından İstanbul önlerine kadar geldiyse de daha ileri gitmemişlerdi. Çarıkov bunun sebebinin gayet romantik bir gerekçe ile açıklamış ve harekâtın amacının işgal değil, Türklerin hükmü altında yaşayan Hıristiyanların özgürleştirilmesi olarak göstermişti. (Çarıkov, 1931, s. 144). Dolayısıyla, hedef Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması değildi. Nitekim harp öncesinde II. Aleksandr İngiliz elçisi Lort Loftus'a İstanbul'u almak gibi ne bir niyetinin ne de arzusunun olduğunu, İstanbul'u almanın Rusya için büyük bir talihsizlik olacağını söylemişti. (Çarıkov, 1931, s. 145). Bu "masumane" gerekçenin hemen ardından daha gerçekçi bir sebep öne sürerek Rusya'nın karşısında savaş sırasında bir blok oluştuğunu ve yalnızlaşan Rusya'nın harekâtı daha ileri götürmeyeceğinin farkında olduğunu belirtmişti. (Çarıkov, 1931, s. 146). İngiltere'nin kesinlikle taviz vermeyeceği ve dikkatle kolladığı iki yer vardı: Belçika ve İstanbul; Belçika'nın bağımsızlığına yöneltilecek bir tehdit veya Rusların İstanbul üzerine kurdukları bir planın açığa çıkması durumunda İngiltere katiyen sessiz kalmayacaktı. (Loftus, 1894, s. 216). Bu nedenle Rus orduları İstanbul'a yaklaştıkça İngiliz donanması da İstanbul yakınlarında görünmeye başladı. Diğer güçler de İngiltere'nin takındığı tutumun aynısını benimsediler.

Ne var ki, Panslavizm'in zorlamasıyla otokrat II. Aleksandr'ın Osmanlılarla yaptığı bu zamansız savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu ne kadar ağır bir darbe aldıysa, Rusya da Berlin Anlaşması ile bir o kadar küçük düşürülmüş oldu. (Çarıkov, 1931, s. 17). Büyük güçlerin birbirlerini dengelemek için kurdukları Avrupa Uyumu, 93 Harbi ile Rusya'nın Doğu Sorununu kendi lehine çözmesini engellemekte geç kalmadı. Berlin Kongresi sonuçlandığında; Prens Gorçakov "yüz bin askeri ve yüz milyon rubleyi bir hiç için harcadık" diyerken Bismark ve Disraeli "Avrupa Türkiye'sini kurtarmakla" övünüyordu. (Ortaylı, 1981, s. 25). Ayastefanos ile kurulan Büyük Bulgar Krallığı, Berlin ile sınırları daraltılmış ve bir kısmı özerk olarak Osmanlı idaresine iade edildiyse de sonucun çok da İstanbul'un lehine değiştiği söylenemezdi. Sonuç olarak ne galip Rusya ne mağlup Osmanlı neticeden memnun değildi.

Turkish Studies

Berlin Anlaşması Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel “denge politikası”nda bazı değişiklikler yapmasına neden oldu. Önceden Devlet-i Aliyye mevcut uluslararası politikanın şekillenmesine bağlı olarak büyük devletler arasında denge siyasetini izlemiş ve bu politikasını iç işlerine de yansıtarak hiçbir devletin iç siyasette tek bir ağır güç olmasına izin vermemişti. Orduda Fransız, donanmada da İngiliz etkisi vardı. Ne var ki anlaşmadan sonra Osmanlının varlığını kendi çıkarları açısından elzem gören, “hasta adamı” hayatta tutmaya çalışılmış İngiltere'nin tutumu değişmiş ve hastayı hayatta tutmanın maliyeti pahalıya geldiğinden tam aksi bir politika izlemeye başlamıştı. Muhafazakâr Disraeli'nin hükümetten düşüp yerine Liberal Gladstone'nin İngiltere'nin başına geçmesinden sonra Bâb-ı Âli ile ilişkilerde radikal bir değişiklik yaşandı. 1880 yılında Karadağ'ın kesin bağımsızlığı amacıyla gövde gösterisi yapması için Arnavutluk kıyılarına İngiliz donanmasını göndermişti. Berlin Anlaşması karşılığında Kıbrıs'ı alan İngiltere 1881 yılında Mısır'ı işgal etmişti. 1881 Şubat ayında Goschen, kendisinin ve kabine üyelerinin çoğunun pahalı bir yük olarak gördüğü Kıbrıs'ın Yunanlılara bırakılmasını teklif ettiyse de kamuoyunun tepkisinden çekinildiğinden hükümet tarafından kabul edilmedi. (Anderson, 2010, s. 239). İngiliz bahriye istihbarat şefi Ekim 1896 da; “İngilizler Mısır ve Kahire'yi elde tutsun yeter, İskenderiye'deki deniz üssü Hindistan'ı elde tutmamızı sağlar” diyordu. (Ortaylı, 1981, s. 27).

İngiltere hükümetinin İmparatorluk hakkındaki politikalarında radikal bir değişikliğe gitmesi II. Abdülhamit'i alternatif bir ortak bulmaya sevk etti. Abdülhamit denge politikasının geleneksel unsurlarına farklı seçenekler bulmaya çalıştı. 1889 yılında doğunun yükselen gücü Japonya'ya Ertuğrul Fırkateyni ile heyet göndermişti. Her ne kadar 1887'de Japon İmparatorunun yeğenin İstanbul'u ziyaretine karşılık iade-i ziyaret amacını taşısa da asıl niyet Rusya'nın doğudaki düşmanına yaklaşmaktı. Abdülhamit'in bu çok yönlü siyasetinden Almanya da payına düşeni almıştı.

Almanya, İtalya gibi siyasi birliğini geç tamamladığından sömürgeleşme hareketlerinde gecikmişti. Daha sonraları gelişen ekonomisine çok önemli bir katkı sağlayacak olmasa da birkaç yerde küçük sömürgeler elde etti. 1890'lardan beri sömürgeler ele geçirme teşebbüslerinde bulunan Almanya, 1905 ve 1911 Fas buhranının Fransa lehine sonuçlanmasından sonra denizaşırı sömürgeler yerine henüz endüstrileşemeyen ve zengin kaynaklara sahip geleneksel imparatorluklar üzerinde yoğunlaşmaya başladı. (Ortaylı, 1981, s. 4). Bu da Osmanlı-Alman yakınlaşmasının Almanya tarafındaki gerekçesini ortaya koyuyordu. Bismarck'ın Almanya'yı savaşa sokmamak için Rusya'yı tatmin etmek şeklinde uyguladığı politika, II. Wilhelm'in tahta çıkması ile birlikte değişmeye başladı. II. Wilhelm Rusya'nın Almanya için çok büyük bir tehdit olmadığına ve Almanya'nın daha geniş çaplı bir dış politikasının olması gerektiğine inanıyordu. Bu döneme kadar Osmanlı ile ilişkiler bir hayli gelişmişti. Bâb-ı Âli Almanya'dan büyük miktarlarda silah alımı yapmış ve pek çok askeri uzman Osmanlı subaylarını eğitmesi için getirilmişti. II. Wilhelm Osmanlı ile ilişkilerini daha da geliştirmiş ve ilk defa bir Avrupa kralı Osmanlı topraklarını ziyaret etmişti. Hatta bu ziyareti sırasında 1898'de Şam'da 300 milyon Müslümanın koruyucusu olduğunu dahi ilan etmişti. (Ortaylı, 1981, s. 5). Her ne kadar Alman nüfuzu dikkat çekici bir şekilde artsa da hem II. Abdülhamit hem de II. Meşruiyet döneminde Birinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar Bâb-ı Âli Almanların ordudaki nüfuzlarını İngilizlerin donanmadaki ağırlığı ile dengelemeye çalışmaya devam etmişlerdir. (Bedirhan & Atabey, 2013)

Elbette Alman etkisi sadece siyasi ve askeri alanda değil ekonomik açıdan da kayda değer bir şekilde artmıştı. İngiltere, Balta Limanı Anlaşmasından sonra Bâb-ı Âli'nin en önemli ticari ortağı oldu. Osmanlının ihraç ürünlerinin dörtte birini alıyordu ve Osmanlı ithalatındaki payı %30-40 civarındaydı. Fakat yüzyılın sonuna doğru İngiltere'nin Osmanlı'ya yatırımı %50'den %20'nin altına düştü. Buna karşın Fransa'nın payı %30'dan %50'ye çıkarken, en parlak yükselişi %1'den %25'e çıkaran Almanlar yapmıştı. (Pamuk, 2010, s. 66). 1889'da Amerika Birleşik Devletlerinin İstanbul'daki Maslahatgüzarı Pendleton King; “Şimdiden Beyrut ve İzmir'de önemli bir liman ticaret

kolonisi var. İstanbul'daki Almanların sayısı 3000'i geçti. Krupp silâhları, Mauser tüfekleri Osmanlı ordusunu doldurdu. Devamlı Alman demiryolu malzemesi ithal ediliyor” demektedir. (Ortaylı, 1981, s. 32). Elbette Almanya'nın Osmanlı ticaretinde birden bire yükselmesinin sebeplerinden biri Osmanlı'ya gelen Colmar von der Goltz gibi subayların Alman silahlarını almasını rapor etmeleri olduğu kadar bir diğeri de sanayileşmesini geç tamamlayan Almanya'nın kaliteli mallar üretmesiydi.

Almanya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki planlarının ve nüfuzunun zirvesini, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Büyük Güçler arasında büyük gerginliklere yol açan meşhur Bağdat Demiryolu'nun 1903 yılında yapım hakkını almasıdır. Daha önce Fransızlar ve İngilizler Anadolu'da kısa mesafeli, iç bölgeleri sahil limanlarına bağlayan demiryolları yapmışlardı. 1888'den itibaren Levant bölgesine önceden beri ilgisi olan Fransızlar ve İngilizler Suriye ve Filistin kıyılarından iç kesimlere doğru demiryolları döşemişlerdi. (Zürher, 2008, s. 123). Rusların dahi Anadolu'nun bazı bölgelerinde yaptığı demiryolları mevcuttu. İmparatorluk üzerindeki ağırlığı artan Almanya da hem demiryolları yapmanın vermiş olduğu imkânlardan (demiryollarının geçtiği hattın belli bir metre çevresindeki yer altı zenginliklerinin imtiyaz sahibi şirkete kalması) faydalanmak ve Yakınoğu hakkındaki planlarını genişletmek için Bâb-ı Âli'den Bağdat Demiryolu projesini yapma hakkını almıştı. Bu durum Osmanlı toprakları üzerindeki stratejisinin temeli Hindistan ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması olan İngiliz siyaset yapıcılarını harekete geçirerek Almanya'nın Basra üzerinden Hindistan'ı tehdit etmesini engellemek için Osmanlı topraklarının geri kalanı kısmını diğer devletlere karşı pazarlık unsuru olarak kullanmasına yol açtı. Lord Ellenborough, Lordlar Kamarasında; “Basra Körfezi kıyılarında Alman donanması görmektense Rusya'yı İstanbul'da görmeyi tercih ederim” diyordu. (Ortaylı, 1981, s. 7). İşte bu durum Bâb-ı Âli'nin Almanya tarafına daha da fazla kaymasına neden olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğunda artan bu Alman nüfuzu, Çarıkov'a göre, İttihat ve Terakki üyelerinin II. Meşrutiyet ile yönetime gelmeleri ile büyük bir darbe yemişti. Başa geçen İttihatçılar daha çok dönemin en ileri devleti olan İngilizlerden etkilenmişler ve rol model olarak onları örnek almışlardı. Bu nedenle, Çarıkov Abdülhamit'i devirip yerine anayasal bir rejim getiren Jön Türk darbesinin Üçlü Anlaşma ülkelerine II Wilhelm'in ziyareti ile artan Alman etkisinin yerine kendilerinininkini koymasına için çok büyük bir fırsat sunduğuna inanıyordu. (Çarıkov, 1931, s. 273). Bu önemli durum büyük devletlerin ilgisini Bâb-ı Âli'ye çekmişti. Çarıkov, 7 Haziran 1909'da Fransız büyükelçisi Bompard ile birlikte aynı gün iki devlet arasındaki karşılıklı anlaşmayla, birbirleri ile uyumlu çalışmaları beklenerek İstanbul'a büyükelçi atanmıştı. (Çarıkov, 1931, s. 274). Ne var ki bu devletler arasında Yakın Doğu'ya dair ortak bir tutum sergileyecek bir anlaşma mevcut değildi. Dolayısıyla kırılan Alman nüfuzunun yerine kendilerinininkini kuramamışlardı. Her devletin İmparatorluk toprakları ile ilgili kendi planı vardı ve bunlar pakt devletlerinin birbirlerine destek vermeden yapılabilecek şeylerdi. Diğer yandan, 1910 yılına kadar Almanya'nın etkisi neredeyse yok gibiydi. (Çarıkov, 1931, s. 274).

Çarıkov Jön Türk devriminin birinci yıl dönümünde 24 Temmuz 1909'da İstanbul'a vardı. İstanbul'da Alman etkisinden bağımsız İngiltere, Fransa ve Rusya ile çalışmaya istekli olan Sadrazam Hilmi Paşa ile tanıştı. (Çarıkov, 1931, s. 275). Fakat Hilmi Paşa II. Meşrutiyetin çalkantılı döneminde fazla uzun süre görevinde kalamadı ve İngiltere'nin Dicle nehri üzerinde seyrüsefer hakkına rıza gösteren tutumu nedeniyle bir İngiliz karşıtı oyla hükümetten indirildi. Bu durum Anlaşma devletleri için ilk talihsizlik oldu.

Osmanlı'ya en fazla borç veren devlet olan Fransa, verdiği borçlar nedeniyle Türk ekonomisini kontrol etmeye çalışırken, İngiltere Almanların yaptığı Bağdat tren yolunun Hint denizinde kendi çıkarlarına zarar vermesini engellemek için Basra Körfezi üzerinde yoğunlaşmış, buna karşın Rusya ise Anadolu'daki tren yollarının yapımı ve Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin sağlanması üzerinde odaklanmıştı. (Çarıkov, 1931, s. 274).

Turkish Studies

Bu farklı amaçlar her ne kadar büyük devletlerin Osmanlı üzerinde Almanların nüfuz kurmalarını engellemek için birer neden sayılsa da bu devletler yaptıkları faaliyetlerle bu sebepleri katmerleştirmiştir. İttihatçıların maliye nazırı yaptığı, yetenekli ve Fransız ve İngiliz yanlısı Cavit Bey, Fransızlardan devrimden sonraki reformların uygulanması için çok mühim olan bir miktar borç istemişti. Fransızlar bunu vermedikleri gibi İngiltere'nin de bu borcu vermesini engellemişlerdi. Çarıkov'a göre bu, Üçlü Anlaşma devletlerinin en büyük hatasıydı ve Almanlar bu hatayı çok iyi kullanmışlardı. Almanlar devreye girdiler ve onlarla % 4 faizli 11 milyon altınlık borç anlaşması imzalandı. Ama bunun karşılığı olarak Osmanlı Devleti 11 Mart 1911'de Bağdat Demiryolu için ek bir sözleşme imzalamak zorunda kaldı. (Özyüksel, 1988, s. 229-32). Bu borcun bir Alman bankası temsilcisi tarafından Londra ve Paris'tekinden çok daha iyi koşullarda Türk hükümetine verilmesi İtilaf Devletlerinin yaptığı hatanın daha da derinleşmesine neden oldu. (Çarıkov, 1931, s. 275). Bu da Fransa'nın Osmanlı'yı Almanların kucağına atan bir etken oldu. Dolayısıyla hükümet ile İttihat ve Terakki içerisindeki İngiliz ve Fransız yanlılarının eli zayıflarken Alman yanlılarının gücü arttı.

Üçlü Anlaşma devletlerinin yaptığı hatalar nedeniyle gerilen ilişkilerde o sıralar gündeme gelen bir olay yeniden bir iyileşme ümidi doğurdu. Çar'ın İtalya kralını ziyareti için gideceği güzergâh Boğazlar üzerinden denizyoluyla olması planlanmıştı. Rus Büyükelçisi Çarıkov bu konu ile ilgili Bâb-ı Âli yetkilileri ile görüşmüş ve her türlü hazırlığın yapılacağı ve mümkün olan en iyi şekilde ağırlanacağı teminatı almıştı. Fakat Çar, daha güvenli olarak kabul ettiği demiryolunu tercih etti. Büyükelçiye göre bu durum İstanbul'un safını belirlemede belirleyici bir etki yarattı. Çarıkov böyle bir ziyaretin sadece Üçlü Anlaşma'nın İstanbul'daki etkisini sağlamlaştırmakla kalmayacak aynı zamanda Osmanlı hükümetinin Almanya saflarında savaşa girmesini de engelleyebileceğini düşünmekteydi. (Çarıkov, 1931, s. 276).

Osmanlı İmparatorluğu demiryollarını kendi başına yapacak kadar ekonomik yönden gelişmemişti. Demiryollarını diğer devletlere imtiyaz vererek yaptırabiliyordu. Bu durumda demiryolları kendi belirlediği politikaya göre değil, rekabet halindeki büyük devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarına göre yapılabilirdi. (Yıldırım, 2002, s. 317). Sonuçta, demiryolu hatlarının üzerinden Osmanlı topraklarında Alman, İngiliz ve Fransız nüfuz alanları belirlemeye başladı. (Berkes, 2002, s. 365). Almanların Bağdat Demiryolu imtiyazını alması Osmanlı İmparatorluğunda çıkarları olan diğer devletlerin tepkisini çekmişti. Bu nedenle, 1899 yılında Almanlarla Bağdat Demiryolu ön sözleşmesi imzalanınca Rusya bunun tazminini istemiş ve 4 Nisan 1900'de Petersburg ile de bir demiryolu anlaşması imzalanmıştı. Buna göre Osmanlı hükümeti Karadeniz bölgesinde demiryolu yapmak isterse ve yapamazsa bu hak Rusya'ya geçiyordu. (Özyüksel, 1988, s. 148-52). Ne var ki, Jön Türk hükümeti Ruslara verilen kuzey ve doğu Anadolu'daki demiryolu imtiyazını iptal ettiler. Bunun üzerine Sazanov 1912'nin başlarında Çarıkov'un üzerinde çalıştığı İstanbul hükümeti ile Rus savaş gemilerinin boğazdan geçmesini sağlayacak bir anlaşmadan vazgeçti ve İstanbul'dan geri çağırılarak Mart 1912'de senatör olarak atandı. (Çarıkov, 1931, s. 276).

Çarıkov'un Planı

Çarıkov otobiyografisinde bu plan ile ilgili detaya girmemiş, dolayısıyla okuyucunun planın gerçekliği, eksikliği veya olumlu ve olumsuz yönleri hakkında yorum yapmasını engellemişti. Kendi planının Rusya'nın emellerine savaştan ulaşılması amacıyla hazırlanmış olduğunu iddia ederken, kendisini geri çağırılanları daha sonra aynı gayeyi savaş yoluyla gerçekleştirmeye çalıştıkları için eleştirmişti. (Çarıkov, 1931, s. 277).

Çarıkov'un planı temelde İzvolski'nin 15 Eylül 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Dışişleri Bakanı Baron Alois Lexa von Aehrenthal'a yaptığı teklife dayanıyordu ve üzerinde birkaç ufak değişiklik yapılarak tekrar işleme konmuştu. İngiltere ile Rusya'nın 1907'de

kurduğu ittifakın mimarı olan İzvolski, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmesinin hemen akabinde Avusturya-Macaristan'ın işgali altındaki Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle ortaya çıkan krizin Rusya'nın tarihi emellerinin gerçekleştirilmesi yolunda kullanabileceğini düşünmüştü. Bu plana göre Rusya Balkanlar'da üstlendiği Panslavist politikadan geri adım atarak Viyana'nın Bosna-Hersek'i ilhakını tanıyacak buna karşın Avusturya, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebilmesini uluslararası arenada destekleyecekti. Rusya'nın amacı Osmanlı ile Hünkâr İskeleye Anlaşması temelindeki gibi bir ilişki kurmaktı. (Langer, 1929, s. 81). Ne var ki İzvolski'nin bu planı gerçekleşmedi. Avusturya-Macaristan Rusya'nın Boğazlardan geçme hakkını tanımadı. Daha sonra, İzvolski Boğazlarla ilgili düzenlenecek bir konferansta İngiltere ve Fransa'nın desteğini almak istediysen de Bosna-Hersek'in ilhakını Berlin Anlaşmasının ihlali olarak değerlendiren bu devletlerden beklediği desteği alamadı. Diğer yandan Avusturya-Macaristan ile müzakerelerde Bosna-Hersek'in pazarlık malzemesi olarak kullanılmasından haberdar olan Slavofil Rus politikacıları İzvolski'yi şiddetle eleştirdiler. Yüzyılın sonuna doğru zirvesini yaşayan Panslavizm Rus dış politikasını da yönlendiriyordu. Bu politikaya göre Rusya'nın Balkanlar'da Müslüman Osmanlı tahakkümü altındaki Ortodoks ve Slavları kurtarmak gibi bir misyonunun olduğuna inanılıyordu. Rus Dışişlerinde çalışanlardan bazıları bunu politik bir araç olarak görürken bazıları da buna tamamen inanmış ve politik bir araçtan ziyade politik bir amaç olarak görmüşlerdi. Bu kişiler İzvolski'nin ilhak ile ilgili pazarlığını Sırlara ve Slavlara ihanet olarak değerlendirmişlerdi. Sonuçta, İzvolski'nin planı bozulmakla kalmadı, görevinin de sonunu getirdi.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a büyükelçi atanan Çarıkov, İzvolski'nin planının üzerinden çok geçmeden tekrar bu yönde faaliyetlere başladı. Rusya'daki bu güçlü Panslavist düşünceye rağmen Çarıkov'un böyle bir planı tekrar uygulamaya koymasının kendine göre haklı gerekçeleri mevcuttu. Elbette bu sebeplerin içinde Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar konusundaki hedeflerinin gerçekleşmesini sağlayacak bir anlaşmanın Çarıkov'a getireceği itibar şahsi bir motivasyon sağlamış olduğu ileri sürülebilir. Asıl en önemli gerekçe Bâb-ı Âli'nin Haziran 1911'de siparişini verdiği iki zırhlı gemiyi teslim almasından sonra Karadeniz'deki üstünlüğü ele geçirecek olmasıydı. Giers'in 11 Mayıs 1911'de verdiği beyanata göre, Rusya'nın bu üstünlüğü kırması sadece Baltık Denizinde ve diğer yabancı limanlarda yapılan Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi ile mümkün olacaktı. (Mosely, 1940, s. 72). Bu nedenlerden ötürü Çarıkov İzvolski'nin planında birkaç ufak değişiklik yaptıktan sonra tekrar çalışmalara başladı.

İzvolski planını yaparken dikkate aldığı temel unsur Napolyon'un Avrupa'yı istilasından sonra Avrupalı güçlerin devrimci düşüncelerin yayılmasını önlemek ve Avrupa güçler dengesini korumak için kurmuş olduğu *Avrupa Uyumu*'ydu. Bu nedenle İstanbul'dan geçiş hakkı talep ederken bunu bizzat konuyla alakalı olan Bâb-ı Âli ile değil Büyük Güçlerle uzlaşarak konuyu çözmeyi tercih etmişti. Buna karşın Çarıkov planını 1833 Hünkâr İskeleye Anlaşmasından ilham alarak iki devletin uzlaşması üzerine kurdu. (Langer, 1928, s. 323). Çarıkov da örnek aldığı İzvolski gibi güney Slav devletlerin çıkarlarını feda etmeye hazırdı. Fakat bu sefer çıkarları Büyük Güçlere değil Bâb-ı Âli'ye feda etmeyi tercih etti. (Langer, 1928, s. 323-24). Rusya kendi çıkarları için sürekli Büyük Güçleri tatmin etmek amacıyla diplomatik faaliyetlerde bulunduğu halde çıkarları her halükarda birbirleri ile çakışan bu devletlerle bir mutabakata varmamıştı.

Rusya'nın Balkanlar'da eli Avusturya-Macaristan karşısında zayıflamıştı. 93 Harbinde galip olduğu halde büyük devletler tarafından küçük düşürülmüş, savaşın kendisi olduğu halde Balkanlar'daki rakibi Avusturya daha fazla kazanç ile çıkmıştı. Yine savaşın ardından Balkan devletlerinin bir kısmı kendisine karşı tutum almıştı. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması, diğer Balkan devletlerini kısındırarak kadar güçlü bir Bulgaristan'ın kurulmasını öngörmüştü ve kendilerini kenara itilmiş hisseden Sırbistan ve Romanya Viyana'ya kaymıştı. Diğer

yandan, Rusya'nın "özgürleştirmek" amacıyla uğruna savaşa girdiği Bulgaristan da Rusya'ya karşı cephe almıştı. Berlin Anlaşmasından sonra Bulgaristan'ın başına geçen Battenberg'li Aleksandr Alman kökenli bir prens ve Rusya'nın sürekli iç işlerine karışmasından hoşlanmamaktaydı. Bir süre Çarlığa alternatif bir devlet aradıysa da daha sonra tekrar Rusya'ya yaklaştı. Fakat bu durum Petersburg'da Panslavizm'i politik bir araç olarak kullananların elini güçlendirdi. Buna rağmen ideolojik Panslavistler hala güçlüydüler. Dolayısıyla Çarıkov ve İzvolski böyle bir ortamda bu planlarla ortaya çıktılar.

Çarıkov Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakının hemen akabinde planını uygulamak için uygun bir zaman buldu. 8 Ekim'de Osmanlı'nın Moskova büyükelçisi Türkhan Paşa'yla görüşerek Rusya'nın Bâb-ı Âli'den Boğazları açmasını rica etti ve bu ayrıcalığın sadece çok özel durumlarda kullanılacağını, bu nedenle hükümetin hiçbir şekilde endişe etmemesi gerektiğini belirtti. Bu ayrıcalığın karşılığında; Rusya İmparatorluğun Avrupa'da kalan topraklarını korumayı, kapitülasyonları kaldırmayı ve uluslararası arenada bütün politik konularda Bâb-ı Âli'yi destekleyeceğini taahhüt etti. (Langer, 1929, s. 81). Daha önce başkente kadar yaklaşmış, Osmanlı'ya ağır bir anlaşma dayatan Rusya'nın, böyle bir teklifle yaklaşması elbette Osmanlı yönetimini şaşırttığı gibi bir o kadar da tedirgin etmişti. Elçinin vermiş olduğu cevapta bu konudaki bir değişikliğin anlaşmaya taraf olan bütün devletlerin görüşleri ile yapılıp tek bir devletle bunun çözülemeyeceğini belirtildi. Bâb-ı Âli'nin böyle bir anlaşmanın akabinde büyük güçlerin tepkilerinin nasıl olacağını bilmeden ikili bir anlaşma yapamayacağını bildirildi. (Langer, 1929, s. 32). Osmanlı hükümeti bu teklifi savuşturmak için İzvolski'nin planının başarısızlığının en büyük nedenlerinden biri olan büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarını kullanarak sorunu ortaya atmayı tercih etti. Hükümet, Boğazları Rus savaş gemilerine açmanın er ya da geç Rusya'nın başkent ve bütün Osmanlı toprakları üzerinde egemenlik kurmasına neden olacağına inanıyordu. (Langer, 1928, s. 324).

Çarıkov'un bir başka görevi daha vardı: Rusya'nın himayesinde Osmanlı, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ı da içine alan bir Balkan İttifak'ı kurmaktı. Böyle bir ittifak Avusturya-Macaristan'ın Balkanlardaki nüfuzuna karşı bir set oluşturmak ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde güçler dengesinde radikal bir değişiklik getirmek amacıyla kurulmuştu. (Bestuzhev, 1914 (Jul., 1966), s. 95) Ayrıca bu ittifak faktörünü kullanarak da Çarıkov İstanbul'u Boğazları açmaya ikna etmeye çalışıyordu. Ne var ki bu plan dönemin uluslararası reel politikasının şartları çok iyi analiz edilmeden hazırlanmıştı. Romanya, Rusya ile değil Avusturya-Macaristan ile ittifak kurmuştu ve Bulgaristan'ın emellerine karşı Türklerle de ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar gözlerini Osmanlı'nın Makedonya topraklarına dikmişti. Buna karşın, Sırlar ve Bulgarlar 1885'teki Slivnitza Savaşından beri birbirleri ile düşmanlardı. Bulgarlar Türklerle bir savaşın eşiğindeyken Sırlar Avusturya-Macaristan'a ateş püskürüyordu. Bulgarların Avusturya ile herhangi bir sorunu yokken Sırların İstanbul ile iyi geçinmelerinde Adriyatik'te bir liman sahibi oluncaya kadar çıkarları vardı. Yunanlılar açısından da Girit Sorunu iki ülke arasındaki ilişkileri germeye devam ediyordu. (Langer, 1928, s. 327). Balkan devletleri arasında bu kadar çok çıkarlar çatışırken bir Balkan Paketi kurmanın imkânsızlığı plan uygulanmaya çalışılırken anlaşıldı.

Sazanov Dışişlerinin başına geçtikten sonra planını uygulaması Çarıkov için sıkıntılı olduysa da Sazanov'un rahatsızlanmasının ardından yerine geçen Neratov zamanında faaliyetlerini hızlandırdı. Neratov, Çarıkov'a sadece 1900 Karadeniz Anlaşması üzerinde çalışması ve İttihat ve Terakki'nin başa geçmesinden sonra kaldırılan bu anlaşmanın maddelerini tekrar görüşmesi talimatını verdi. Ne var ki Çarıkov Dışişlerinden emir almadığı halde Boğazlar sorununu gündemde tutuyor ve Sadrazam Said Paşa'ya bu konu ile ilgili 14 Ekim 1911'de resmi olmayan bir nota ile tekliflerde bulunuyordu. Bunun üzerine Neratov Çarıkov'un yetkilerini aşmaması gerektiğini belirten bir uyarı mektubu yolladı. İtalya Osmanlı İmparatorluğuna savaş açtıktan sonra Çarıkov tekrar şansını denemek istedi ve önceki notasının aynısını fakat bir değişiklik yaparak tekrar verdi.

Turkish Studies

Bu değişiklik ise öncekinde diğer devletlerin onayının alınması varken bu notada İmparatorluk ve Çarlık bu anlaşmayı diğer devletlere duyuracaktı. (Langer, 1928, s. 350). Neratov Çarıkov'un bu bağımsız hareketini onaylamadı ve 6 Kasım'da *Novoie Vremia* gazetesi yarı resmi bir bildiri yayınlarak Rusya'nın Türklerle Boğazlar konusunda herhangi bir görüşme yapmadığını bunun sadece Çarıkov'un şahsi bir girişimi olduğunu belirtti. (Langer, 1928, s. 353). Fakat Sazanov iyileşip tekrar Dışişlerinin başına geçince Çarıkov'un faaliyetleri merkez tarafından gittikçe daha da fazla antipati ile karşılandı ve nihayetinde Sazanov, 1912 Mart'ında Çarıkov'u geri çağırdı.

Çarıkov İstanbul'daki bu hızlı mesaisinden sonra Senatör olarak atanmış ve Bogdanovka'ya geri dönmüştür. Kitabında İstanbul yıllarını çok kısa bir bahisle geçmişti, yapmış olduğu planın detayına girmemiş ve amacının Rusya'nın tarihi emellerine savaşmadan ulaşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Fakat Dünya Savaşı sırasında bu amaçlara İngiltere ve Fransa ile yapılan gizli anlaşmalar yoluyla ulaşılmaya çalışılmasını eleştirmiştir. (Çarıkov, 1931, s. 277). Çarıkov'un çok fazla iyimser biri olması onu kendince mükemmel olan planını uygularken diplomatik kuralları dahi kırarak kadar aceleci olmasına neden olmuştur. (Langer, 1928, s. 360). Sonuçta Çarıkov yüzyılın sonundaki çok hareketli yıllarda yaptığı üç yıllık büyükelçiliği sırasında pek bir başarı kazanamadan İstanbul'dan ayrılmıştı.

Serfliğe Dair Görüşleri

Avrupa tarihinin karanlık çağları olarak nitelendirilen Ortaçağ'ın en klasik özelliklerinden biri köylünün korunması karşılığında bir lorda hizmet etmesi ile oluşan feodal sistemdi. Bu durumdan Rusya da payını almıştı. Rusya 16.yüzyıl sonlarından 1861 yılına kadar yaklaşık iki yüzyıl gecikmişti fakat Batılı feodalizmin orijinal Rus karşılığı olan serflik ile hem varlığını devam ettirdi hem de zarar gördü. (Çarıkov, 1931, s. 42). Devlet, Tatarlar, Polonyalılar ve İsveçliler gibi büyük düşmanları ile savaşabilmek için Avrupa'ya göre kısmen daha geç olmak üzere feodal sistemi benimsedi. Rus aristokrasisi düşmanları ile savaşmak için çaba sarf ederken Rus köylüsü emeğiyle aristokratların hayati ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Çarıkov'a göre böylece ortaya çıkmış olan iş bölümü ile Rusya bu düşmanlarından kurtuldu ve Avrupa'nın büyük güçlerinden bir tanesi oldu. (Çarıkov, 1931, s. 42).

Rusya'da serflikin tarihine göz atıldığında aslında Avrupa'dakinden farklı bir çizgi takip ettiği görülür. Aristokratlara verilen topraklarda yaşayan köylülerin başka yerlere göç etme gibi bir hakları varken 1497'de III. İvan zamanında alınan bir karar ile köylünün başka yerlere hareket özgürlükleri kısıtlanmıştı. Buna göre köylü senede bir kere olmak üzere toprak sahibine karşı mesul olduğu bütün yükümlülükleri yerine getirdikten ve ayrılması için *pozhiloe* adında bir vergiyi de efendisine ödedikten sonra bir başka bölgeye göç edebilecekti. Böylece Rus tarihinin en önemli özelliği olan serflikin temelleri atılmış oldu. IV. İvan döneminde yapılan savaşların getirdiği ağır yük serflikin durumunu daha da kötüleştirdi. 1550'de önce *pozhiloe* vergisi artırılmış daha sonra da Livonya Savaşlarının, doğal afetlerin ve 1571'de Tatarların Moskova'yı işgal etmelerinin akabinde 1581'de sınırlandırılmış bu hak askıya alınmış ve 1597 yılında da kalıcı hale gelmişti. 16.yy sonunda alınan bu karar köylünün durumunu kötüleştirmiş ve 1606-07'deki İvan Bolotnikov, 1667-71'deki Stenka Razin, 1773-75'te Osmanlı-Rus Savaşının ortasında çıkan ve devleti bir hayli meşgul eden Yemelyan Pugaçev gibi çeşitli isyanların çıkmasına neden olmuştu. Özellikle sonuncusu çeşitli muhalif grupların desteğini almakla beraber en önemli sloganlarından birini "serflikin kaldırılması" oluşturuyordu. Daha sonraki yıllarda da serflik bir sorun olarak güncelliğini sürekli koruyacaktı.

Büyük Petro'nun modernleşme çabalarının sonucu olarak Avrupalı elbiseler giyen, Avrupalı gibi davranmaya özenen bir aristokrasinin ortaya çıkması onları serflikten, halktan ayırdı. Daha liberal bir profil çizen II. Katerina ise serflikin bir sorun teşkil ettiğini buna rağmen kaldırılması için erken olduğunu belirtmekle birlikte kölelere mülkiyet hakkı verilebileceğini ifade etti. (Reddaway,

2012, s. 216-93). Efendileri ile aralarında bir uçurum olan köylünün 1767'de imparatoriçeye doğrudan dilekçe verme haklarının elinden alınması köylünün modernleşen devlet tarafından yalnızlaştırıldığı algısını uyandırdı. (Foster, 1972, s. 163-72). Toplumdaki gerilim 1773'teki Pugaçev İsyanına neden oldu. Zorlukla bastırılan bu ayaklanma yönetimin serflik üzerine dikkatini çektiyse de yine sorunun köküne dair herhangi bir çözüm getirilmedi. Çarıkov, serflik ve Rusya'daki devrimci hareketler arasında dikkat çekici bir açıklamada bulunuyor: Napolyon'u yenmeye giden subayların Avrupa'dan döndüklerinde etkilendikleri fikirlerle yönetimde reform yapabilecekleri ve serfleri özgürleştirebilecekleri yasal bir yol bulamadıklarından gizli devrimci örgütler kurmaya başladıklarını ileri sürüyor. Bunlardan birinin Kasım 1825'te I. Aleksandr'ın ölümünün üzerine harekete geçerek başarısız bir askeri darbe yapmaya kalkışan Dekabristler olduğunu yazıyordu. (Çarıkov, 1931, s. 49). İlginç olan nokta, iktidarın asi ve zararlı olarak tabir ettiği devrimci hareketlerin gerekçesini Çarıkov'un, muhtemelen batılı görüşlerle yetişmesinin vermiş olduğu zihin yapısının etkisiyle, Rus halkının durumunun düzeltilmesinde meşru yolların kapanmış olmasına yani bu kişilerin devrimci hareketlere mecbur kalmalarına atfetmesidir.

1814 yılında Napolyon'u yendikten sonra Avrupa siyasetine giderek daha fazla müdahil olan Rusya, Avrupa'nın büyük devletleri arasında yer almış ve diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmişti. Ne var ki bu gidişat, Rusya'nın 1853 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile giriştiği Kırım Savaşı neticesinde sekteye uğradı. Savaş, Napolyon sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan devrimci fikirleri engellemek amacıyla kurulan Avrupa Uyumunun sonucunda Avrupa'daki dengenin Rusya lehine bozulması anlamına geliyordu. Bu durum Avrupalıların Osmanlı saflarında savaşa girmelerine ve Rusya'ya ağır bir darbe indirmelerine neden oldu. Savaş sırasında ölen I. Nikolay'ın yerine geçen yeni çar II. Aleksandr savaşı daha fazla götüremeyeceğini anladı ve barış istedi. Kırım Savaşı Rusya'nın Avrupa'da yalnızlaşmasına neden olduğu gibi Rusya'nın yenilgisi beraberinde çağ dışı kalmış serflik uygulamasını tekrar gündeme getirmişti.

Kırım Savaşının mali açıdan sonuçları tam bir felaketti. 1853-56'daki toplam bütçe açığı 52 milyondan 307 milyona çıkarken, ruble karşılığı altın rezervleri yarı yarıya düştü ve hükümet altın ve gümüş için bono mübadelesini sonlandırmak mecburiyetinde kaldı. 1862 yılına gelindiğinde devlet borçları 2,5 milyar rubleye ulaşmıştı ve iflasın gerçekleşmesi çok da uzak değildi. Halkın devlet bankalarına olan güvenin azalması nedeniyle 1857-59 arasında toplam tasarruf miktarı 150 milyon rubleden 13 milyon rubleye düştü ve savaş sırasında anonim şirketlerin iflas dalgası ülkeyi silip süpürdü. (Polunov, 2005, s. 93).

Mağlubiyet serflikle özdeşleşen Rusya'nın geri kalmışlığının bir eseri idi. Bu geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için harekete geçen reformcu II. Aleksandr'ın yaptığı ilk hamlelerden biri daha sonra kendisinin "Özgürlükçü Çar" olarak anılmasını sağlayacak olan 1861'deki serflerin özgürleştirilmesiydi. Çarıkov'a göre serfleri özgürleştiren 1861 yasası, birbirine karşı güvensiz olan ve farklı diller konuşuyormuşcasına birbirlerini anlama yeteneğini kaybetmiş soylular ve köylüler arasındaki gittikçe açılan uçurumun giderilmesi, dengenin ve ülke birliğinin tekrar sağlanması amacıyla yapılmıştı. (Çarıkov, 1931, s. 45). Çarın gayesi; tahtının temel dayanak noktası olan aristokratların hayati çıkarlarıyla, tebaasının ezici çoğunu oluşturan köylülerin hayati ihtiyaçlarını uzlaştırmaktı. (Çarıkov, 1931, s. 64).

Yukarıda da belirtildiği üzere Kırım Savaşının etkileri Rusya üzerinde çok büyük etkiler yaptı. II. Aleksandr'ın savaştan sonra serflerin özgürleştirmesinin neden hayırseverlik değil imparatorluğun politik ve ekonomik olarak varlığını sürdürmesini sağlamaktı. (Wood, 2003, s. 12). Aslında 1850'li yılların ortalarında, 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşını fırsat bilerek isyan bayrağını açan Pugaçev gibi Kırım yenilgisinden sonra iktidarı endişelendirecek bir köylü isyanı mevcut değildi. Fakat 1850'lerin sonlarına doğru ortaya çıkan köylü isyanları önceliklere göre daha organizeydi. Bu durum köylülerin hareket ve mantıklarını tahmin edilemez kabul eden otoriteleri

Turkish Studies

tedirgin etti. (Polunov, 2005, s. 93). Bu nedenledir ki Çar II. Aleksandr “serfliğin kaldırılmasının alttan gelmesinden üstten yapılmasının daha iyi olacağını” belirtmişti.

Ayrıca Çarlık Rusya’sı için güçlü devlet olmanın kriteri büyük bir orduya sahip olmaktı. Böyle bir mantığa sahip Rusya’da ordu sadece dış devletlerle savaşmakta değil köylü isyanlarının yoğun yaşandığı ülkede asayişin de sağlanmasına hizmet ediyordu. (Wood, 2003, s. 5). Durum böyle iken Kırım Savaşında ağır bir yenilgi alan Rusya’nın herhangi bir köylü isyanı karşısındaki zafiyeti daha da artmış oldu. Diğer yandan, Kırım Savaşı ile Avrupa’yla bozulan ilişkileri iyileştirmek, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan savaşlarda kendisine Batının destek vermesini sağlamak amacıyla Batılılıklarını vurgulayan Rus yönetimi ve Batılı düşüncelerden bir hayli etkilenen Rus aydınınının da böyle çağdışı bir sistemden duydukları utanç da serfliğin ilgasında bir etken olmuştur. Yeni ekonomi politikalarına göre gelişmiş devletin kriterleri yaptığı iş karşılığında ücret alan işçi istihdamı, sermaye birikimi ve serbest piyasaydı. (Polunov, 2005, s. 90). Sonuçta, Rusya bu nedenlerden hareketle serfliği ilga etti.

Serflerin özgürleştirilmesi ile ilgili iki görüş vardı: topraksız özgürleştirme veya kefalet karşılığında topraklı özgürleştirme. (Polunov, 2005, s. 97). Elbette ilk görüşün, %80’ini çiftçilerin oluşturduğu Rusları pek de memnun edecek gibi değildi. Çünkü Pugaçev İsyanından beri köylülerin istedikleri “toprak ve özgürlük”tü. (Çarıkov, 1931, s. 61). İkisi arasında karar vermek pek de kolay değildi. İmparatora kalsa tahtının dayanağı olan aristokratları kayırmaya çalışıp ilk seçeneği uygulattı. Ne var ki 1858 yılında Peterburg’dan çok da uzak olmayan Estonya’da bir köylü isyanı çıktı. Estonya köylüleri kırk yıl önce topraksız özgürleştirilmişlerdi. İsyana bastırıldı fakat Baltık tecrübesi devlet otoritelerini bu konuda daha dikkatli davranmaya itti. Aynı yıl Orta Rusya’da imparatorluğa ait serfler topraksız özgürleştirmeyi kabul etmediklerini bildirdiler. Toplumdaki bu düşünceye karşı oluşum ve aydınlanmış bürokratların da özellikle İçişleri Bakanı Nikolay Miliutin’in katkılarıyla ikincisinden yana karar alındı. (Polunov, 2005, s. 97-98) Fakat 1861 yasası onları bekledikleri ölçüde bir karar değildi. Toprak serflerinin sayısı 23.000.000 ve bunlar 120.000 efendiye aitti. Geri kalanlar da imparatorluk serfleri ve bunların durumları farklı zamanlarda ilan edilen özel yasalarla belirlenecekti. Sayıları 1.200.000’e varan ev serfleri ise hiçbir şey alamayacaklardı. (Çarıkov, 1931, s. 61). Yasaya göre devlet toprak sahiplerine kefaletin %70-80 gibi bir miktarını devlet bonoları şeklinde doğrudan ödeyecekti. Daha sonra köylü bu miktarı yıllık %6 faizle 49 yıl (Çarıkov’a göre 60 yıl) boyunca devlete ödemekle yükümlüydü. (Polunov, 2005, s. 107). Köylü kefalet ücretinin yanında toprak sahibine sadece toprak için değil ücretsiz serf gücü kaybı için de tazminat ödemek mecburiyetindeydi. Köylüleri kefalet ücretlerini aslında 49 yıl değil 1905 devrimine kadar yani 45 yıl ödediler. Fakat ödedikleri meblağ ilk baştakine göre iki kat fazlaydı. (Polunov, 2005, s. 107). Köylü her ne kadar kefalet ücretini ödese de toprağın mülkiyetini alamıyor, miras bırakamıyordu. Köylü efendisinin boyunduruğundan kurtulduysa da bu sefer köy komünü *obşçinaya* bağlıydı. Kendilerine verilen özgürlük ve toprak kişisel değil kolektif temeldeydi. Kefalet ücretleri komün tarafından toplanıyor, toprak belli aralıklarla komündeki oy çokluğuyla üyelere dağıtılıyor ve köylü komünün izni olmadan toprağını terk edemiyordu. Ayrıca komün, asi üyelerini Sibirya’ya sürgün etme yetkisini elinde bulunduruyor, köylü hala kelle vergisi, bedeni ceza ve askere gitme mecburiyeti gibi diğer sınıfların muaf olduğu yükümlülüklerini devam ettiriyordu. (Wood, 2003, s. 13). Köylülerin yıllarca Çarlarından bekledikleri bu değildi. Onlara göre bu iyi niyetten ziyade mevcut durumu şekil değiştirerek bir süre daha devam ettirmekti. Çarıkov Bozuluk bölgesini ziyaret ettiğinde toprak satın almayı reddedenlerin toprak satın alanlara göre daha kötü durumda olduklarını görmüştü. Onlarla yaptığı konuşmada “Eğer işler kötüye gidecek olursa, Çar kendilerine Hanların topraklarının mülkiyetini vereceğini” dile getirmişlerdi. (Çarıkov, 1931, s. 71-72). Bu durum onların hala Çara saf bir umut bağladıklarını gösteriyor. Bu zihniyetin değişmesi Rusya’nın da kaderini belirleyecekti. Tebaasındaki bu beklentiye bitirmek isteyen Özgürlükçü Çar 1861 ve 62’de başka bir özgürleştirme kanununun çıkmayacağını bildirmek zorunda kaldı. Hatta yerine geçen

Çar III. Aleksandr köylülerden oluşan bir komisyonla yüz yüze yaptığı bir görüşmede babasının sözlerini tekrarlardı. (Çarıkov, 1931, s. 63).

Serflığın kaldırılması serfleri beklemedikleri kadar tatmin etmedi. Rus köylülerinin “toprak bize aittir” derken kastettikleri bu değildi. Onlara göre toprağa sahip olmanın yolu para veya fetihler değil sadece ve sadece toprağı işlemektir. İşte bu durum özgürleştirilen serflerin 1905’te olgunlaşan, 1917’de katmerleşen ihtilâlcî fikirlerinin tohumlarını atmıştı. (Çarıkov, 1931, s. 62). Ne köylüler ne de yasayla özerklik kazanan yerel komünler serflüğün ilgasıyla umduklarını buldular. Efendilerinden özgürleştirilmiş köylülerin keyfi, soğuk, duygusuz bürokrasi ve polisin tahakkümüne sokulmuş olduklarını ileri süren Çarıkov’un bu tutumunda aristokratların resmedildiği gibi zorba kimseler olmayıp çalışanlarına karşı patrimonial bir yaklaşım sergileyen bir sınıf olduğuna dair inancının izleri görülebilmektedir. Diğer yandan köy komünleri vergiyi devlete toplu olarak verecekti ve bu durumda tutumlu, çalışkan ve zengin köylüler fakir ve tembel olanların vergilerini ödemekle yükümlü kılınmıştı. Herhangi bir köylü polis memuru tarafından hiçbir sebep gösterilmeden hapse atılabiliyordu ve 1861 yasasıyla köylü komünlerine verilmiş geniş özerklik hükümetin yerel otoriteleri tarafından sürekli müdahaleye uğruyordu. (Çarıkov, 1931, s. 63). Diğer bir deyişle, Çarıkov 1861’deki serflüğün ilgasının sorunları çözmediği gibi Rusya’nın sonuna kadar sürecek ve hatta sonunu getirecek problemler sarmalının başlangıcı olarak görmektedir.

Köylünün de pek memnun olmadığı bir şekilde serflüğün kaldırılması, Sovyet tarihçileri tarafından Marksist bir bakış açısıyla “feodalizmin yerini kapitalizmin aldığı” şeklinde yorumlanmaktadır. (Polunov, 2005, s. 89). Bu yorumda çok da haksız sayılmazlar. Kırım Savaşının Rusya’ya göstermiş olduğu gerçek geri kalmışlıktı ve dönemin aydınları serflüğü bunun en büyük sebebi olarak göstermekteydiler. Rusya, imparatorluğunun gücünü askeri ve ordusuyla kıyaslarken; Avrupa modernlik, hareket kabiliyeti ve bunları sağlayacak ekonomik sistem ile ölçüyordu. Alınan ağır mağlubiyet Rusya’nın Ortaçağ’dan kalma kurumları kaldırmasını gerektiriyordu. Rusya da Osmanlı İmparatorluğu gibi kendisini yükselten, ilerleten kurumlarını yenileriyle değiştirmede, eskisinin yerine yenisini getirmekte sorunlar yaşıyordu. Uzun yıllar imparatorluğun her yerine işlemiş olan geleneksel kurumların birden sökülüp atılamaması, kökten sosyal değişimin doğal hantallığı bir imparatorluğu toplumsal devrime diğerini de politik bir çöküşe sürüklemişti. Fakat bu kadar köklü bir kurumun kaldırılması kısa vadede istenilen sonuçları vermenin ötesinde öncekinin de altında bir üretim seviyesine düşülmesine neden oldu. Serflüğün ilgası kısa sürede endüstrileşmeyi baltalayan bir rol oynadı. Urallar’da tamamen serf işgücüne bağlı olan metal endüstrisi ağır bir darbe aldı. 1860-62 demir külçesi üretim miktarı 236.350 kilodan 169.520 kiloya düştü ve 1870’e kadar reform öncesi seviyeye ulaşamadı. (Polunov, 2005, s. 128).

Tarım alanında durum bundan biraz daha iyiydi. Sözde serflik kalkmıştı fakat köylü ne toprağın asıl malikiydi ne de bir yerden başka bir yere temelli göç edebiliyordu. 14 Aralık 1863’te alınan bir karara göre köylü, toprağının kefalet ücretini ödemiş olsa dahi komünden ayrılması yasaklanmıştı. (Polunov, 2005, s. 127). Buna rağmen özgürleştirmeden sonra aristokratların ülkedeki toprak dağılımındaki oranı köylüler lehine daralmaya başladı. 1861’de soyluların sahip olduğu topraklar 95,7 milyonken yüzyılın sonunda 57,2 milyona geriledi ve soyluların sahip olduğu özel mülk sahipliği bütüne oranı %80’den %50’ye düşerken köylülerin oranı %5’den %20’ye yükseldi. (Polunov, 2005, s. 126). Aristokratlardan toprak satın alan köylülerin girişimciliği arttı. 19.yy ikinci yarısında tahıl üretimi ikiye katlandı. 1890’larda üretilen tahılın yarısı marketlere ulaşıyordu. Kırk yıl içerisinde 1861-65’ten 1901-05’e kadar tahıl ihracatından gelir sekiz kat artarak 56,3 milyon rubleden 447 milyon rubleye ulaştı. (Polunov, 2005, s. 107-8).

Ne var ki istatistiklerin çizdiği iyi tablonun diğer tarafında yine köylünün sıkıntıları uzanıyordu. Köylülerin büyük bir çoğunluğu ticari getirisi olan tarım ürünleri ile gerçek anlamda ilgilenmiyordu. Pazara sadece devletin baskısı ile giriyor ve sadece ürün fazlasını değil vergilerini

ödemesi için gereken ürününü de satmaya mecbur ediliyordu. Bu durumda kendilerine düşen hisseyle devletin yükümlülüklerini karşılayamayan köylü ağır şartlar altında, kendi alet edevatıyla soyluların tarlalarını kiralamak mecburiyetinde kalıyorlardı. Ortaya çıkan bu durum tarımda işgücü verimliliğinin gelişmesini engellemiş, Rus köylerinde fakirliğe ve 1890'ların başlarında ülkenin güney bölgelerinde geniş çaplı açlığa neden olmuştu. (Wood, 2003, s. 18). Bu nedendir ki, Engelhardt "Amerika ürün fazlasını ihraç ederken biz günlük ekmeğimizi ihraç ediyoruz" diye sitemde bulunmuştu. (Engelhardt, 1937, s. 476-77). Sonuç, her ne kadar istatistiklerin verdiği rakamlar iyiye işaret etse de serflik sözde köylülerin üzerinden kalksa da sonuç hep köylünün aleyhine sonuçlanmaktaydı ki bu da Rusya'da adım adım yaklaşan devrimlerin temel dayanak noktalarından birini oluşturuyordu.

Bolşevizm Hakkındaki Düşünceleri

Rus köylüsünün uzun yıllardan beri çektiği serflik kaldırılması ile beklediği özgürlüğe kavuşmadığı halde üstüne üstelik eski efendilerinin yerlerine artık köy komünlerinin ve büyük fabrika patronlarının gelmesi, en başından beri tek umut bağladıkları Çarın köylülerin umutlarına cevap vermekten bir hayli uzakta olması, bel bağladıkları Küçük Babaları Çar hakkındaki düşüncelerinin de değişmesine neden oldu.

Rusya, 1877-78 Osmanlı Savaşından sonra Berlin Anlaşması ile ortaya çıkan durum Rusya'yı Batı ile olan ilişkilerine belli bir mesafe koyarak Uzak Doğu'ya yöneltti. Avrupa'daki çatışmalara mümkün olduğunca müdahil olmak istemeyen Rusya tansiyonu düşürmek için 1899'da Lahey'de her ne kadar pek başarılı olamasa da silahsızlanmaya dair bir konferansın toplanmasına bile öne ayak oldu. (Polunov, 2005, s. 239). Fakat doğudaki ilerlemesi de 1905'teki Japon yenilgisiyle son buldu.

Rusya'daki büyük değişimler büyük yenilgilerin ardından devletin zayıfladığı bir zamanda yapıldı. Kırım Savaşı yenilgisinden sonra serflik ilga edilmiş ve şimdi de Japonya'ya karşı mağlubiyet meşrutiyeti getirecekti. Daha önce de belirtildiği gibi köylü isyanlarının sıkça görüldüğü Rusya'da ordu hem dış devletlerle savaşlarda hem de ülke içerisindeki düzeni sağlamakta görev alıyordu. Kırım Savaşı yenilgisi ile yöneticiler bu durumu kavramış ve alttan geniş çaplı bir hareket olmadan serflik ilga etmişti. Ne var ki konjonktüre uygun olarak alınan ve uzun süreli sonuçları dikkatle ölçülmeden uygulanan bu karar şimdi tam da yönetimin korktuğu bir olayın gerçekleşmesine zemin hazırladı. Japon yenilgisi ordunun gücünü kırmış ve savaşın getirdiği koşulların ağırlaşması ile ortaya çıkan toplumsal gerilimi önlemeye gücü yetmedi. Bu Rusya'daki ilk devrimdi. Serflikin sonuçlarından memnun olmayan köylüler, Sosyalist düşüncelerden etkilenmiş işçiler ve devrimci fikirlere fazlasıyla etkilenmiş Rus entelijansiyasının karışımı nasıl tahrip edici bir güce dönüştüğünü gözler önüne sermiş oldu. (Wood, 2003, s. 9). Rus köylüsü "Küçük Babaları" Çarın artık kendilerinin iyiliğini düşünmediğine inandılar ve ondan umutlarını kestiler. (Çarıkov, 1931, s. 295).

1905 devrimiyle Rusya meşrutiyete kavuşmuş oluyordu. Kurulan Duma ile halkın devletle olan bağının güçleneceği ve toplumdaki gerilimin bu yolla azaltılabileceği düşünülmüştü. Fakat durum beklenildiği gibi olmadı. Çarıkov'a göre halkın ve Rusya çıkarlarının temsilcisi olması gereken Duma teorik olarak hükümete karşı, devlet işleriyle alakasız ve sadece kendi düşünce ve arzularının temsilcisi olan ateşli bir grubun eline geçti. (Çarıkov, 1931, s. 296). 1905 Devrimi, 1861 özgürleştirme yasasının yeterli olmadığını ve bir kez parasını ödeyen köylünün toprağın mülkiyetini ele geçirmesini sağlayan bir takım yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini göstermişti. 1906 yılında Stolypin'in liderliğinde bununla ilgili bir yasa, Duma'nın muhalefetine rağmen kabul edilmişti. Çarıkov bu durumu, devrimci fikirlere sahip aydınlarla dolmuş Duma'nın halkın sorunlarına çözüm aramaktan ziyade olayları daha içinden çıkılmaz bir hale getirmeyi amaçladığı

şeklinde değerlendirmiştir. Çarıkov, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Bogdanovka'da köylülerin üçte birinin toprakların mülkiyetini aldığını ve iyi geçindiklerini söylemişti. Kalan üçte ikilik bir çoğunluk ise bu yasa ile topraklarının mülkiyetini alacaktı. Böylece bir Bolşevik ihtilâlin olmayacağını düşünüyordu. (Çarıkov, 1931, s. 296). Stolypin'in amacı köy komünlerini yok ederek varlıklı, bağımsız ve sadık bir köylü sınıfının ortaya çıkmasını sağlamaktı. (Kowalski, 1997, s. 14). Ne var ki Krallara, devletin üst ve alt kademelerindeki memurlara yönelik devrimcilerin suikast girişimleri bütün Avrupa'yı kasıp kavurduğu bir ortam da Stolypin de bu akımın 1911'de kurbanı oldu. Suikastın sebebini, yasanın başarılı olması halinde planlarının başarısız olacağını düşünen devrimcilerin korkuları olarak göstermişti. (Çarıkov, 1931, s. 297). 1905 yılında köylülerin toprakla ilgili sorunlarını görüşmek üzere Witte'nin başkanlığında bir komisyon kurulmuştu. Fakat komisyon üyelerinden biri bu sorunun Hükümet bürokrasisinin kapasitesinin ötesinde olduğunu anlamıştı. Duma ile hükümet arasındaki uçurum açıldıkça Rus köylüsünün sempatisi ilginç bir şekilde kendi sorunlarının çözülmesinde ağırdan davranan Duma'ya yönelmişti. (Çarıkov, 1931, s. 298). Aslında durum tam olarak Çarıkov'un aksettiği gibi olmadı. Duma'nın isteklerini Çar veto ediyor ve her seferinde Duma daha başka bir istekle geliyordu. Asıl problem, otoritesinin daraltılmasını istemeyen Çar ile radikal kararları hızlıca almak isteyen Duma arasındaki otorite kavgasının bir neticesiydi.

Komutanlar ve bürokratlardan Çara savaşa girilmemesi konusunda raporlar ve uyarılar geldi. İçişleri Bakanlığı yapmış ve muhafazakârların önde gelen isimlerinden Pyotr Nikolayeviç Durnovo, Savaşın Rusya üzerine etkileri konusundaki uyarılarında, savaşın bir zafer ile neticelenmesi durumunda sosyalist hareketin bastırılmasında herhangi bir zorlukla karşılaşılmayacağını fakat Almanya gibi bir düşmanla yapılacak savaşta bir yenilgi durumunda sosyalist manifestonun en aşırı şekilde kendisini ilan edeceğini bildirdi. (Kowalski, 1997, s. 15). Buna karşın, II. Nikolay onlarla aynı fikirde değildi. Çar ülke içerisindeki parçalanmışlığı bir savaşla yok edip herkesi ortak düşman karşısında bir araya getirmeyi planlamıştı. Savaş başladığında durum tam da Çar'ın arzu ettiği şekilde gelişti. Bolşevikler haricindeki bütün partiler savaşa destek verdi. (Polunov, 2005, s. 243). Hatta orta sınıftan savaşa destek için gösteriler bile yapıldı; ta ki 1915'te Galiçya yenilgisine kadar. 1915 Mayıs ve Eylül arasında Rus ordusunun kaybı 2,5 milyona ulaşmıştı. (Polunov, 2005, s. 243).

Savaşlardaki askerleri beslemek üzere üretilen gıdanın büyük bir kısmı cepheye giderken büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu Rusya'da asker alımları da bu sınıftan yapılıyordu. Bu durum büyük bir üretim gücünün alınıp tüketici hale getirilmesine neden oldu. Az miktardaki demiryollarının da askerlerin cepheye sevkinde kullanılması şehirlerin iaşesinin sağlanması problemini doğurmuştu. Bu nedenle şehirlerde açlık baş göstermiş ve gösteriler yoğunlaşmıştı.

Çar'ın savaştaki ısrarı fakat bu konudaki başarısızlığı halkın ve muhalefetin kendisini hedef almasına neden oldu. Sosyalist ve devrimciler halkı kışkırtarak onları muhalif gruplara çektiler. Haziran 1915'ten Şubat 1917'ye kadar hükümette dört başbakan, altı içişleri bakanı, üç dışişleri bakanı, dört savaş bakanı ve altı adalet bakanı değişti. (Polunov, 2005, s. 244). Devlet artık tamamen işlemez bir noktaya geldi. Bu nedenle 1 Mart'ta Devlet Duma'sından on iki kişi geçici Duma kurdu. (Acar, 2009, s. 365). Bu mecliste Menşeviklerin ağırlığı varken Bolşevikler girmeyi reddetti. 2 Mart'ta da II. Nikolay tahtan çekildi. Eski bir köylü sloganı olan "Toprak köylüye verilmeli" iddiası ile köylülerin desteği alınmaya çalışıldı. Ordudaki köylüler de zamanında yurtlarına giderek efendilerinden kendi topraklarını almaları konusunda kışkırtılıyorlardı. Çarıkov'a göre burada da yine 1861'deki hataya düşen serbest serfler özgürlük, mülkiyet ve sivil haklar konusunda hayal kırıklığına uğramışlardı. (Çarıkov, 1931, s. 299). Sonuçta Kasım 1917'de Bolşevikler hükümeti ele geçirdi.

Devrimin sebepleri hakkında çeşitli nedenler sıralamak mümkünse de konu itibariyle Çarıkov'un olaya getirmiş olduğu açıklamalar ilginçtir. Hayatı serflikin gölgesinde başlayıp Bolşevizm ile biten Çarıkov, serflik ve Bolşevizm'in her ne kadar birbirlerinin karşıtıymış gibi

görünse de aslında birbirlerine neden-sonuç ilişkisiyle bağlı olduklarını belirtmişti. (Çarıkov, 1931, s. 15). Çünkü ona göre serflik Bolşevizm'in doğmasına neden olmuş ve şimdi Bolşevizm 120 milyon Rus'a serfliği tekrar dayatmaya çalışıyordu. Serfliğin olmadığı Ukrayna ve güney Rusya'da Bolşevizm'in Rusya'nın diğer yerlerine göre daha zor nüfuz ettiğini yazıyordu. Hatta Gürcistan'da eski serfler eski efendilerine Bolşevist akını sırasında yardım etmişler ve iki yıl onları oyalamışlardı. Çarıkov Bolşevistlerin Almanlardan emir aldıklarını belirtmiş ve buna gerekçe olarak Brest-Litovsk gibi ağır bir anlaşmanın imzalanmasını ve Karadeniz donanmasının başı Amiral Kolçak ile Batı Cephesi Genel komutanı General Akesiev gibi önemli komutanların ortadan kaldırılmaya çalışılması olarak göstermişti. (Çarıkov, 1931, s. 301-02).

Sonuç

II. Meşrutiyetin ilanı ile değişen ortamı kendi lehlerine çevirmek isteyen büyük devletler Osmanlı İmparatorluğuna önemli büyükelçilerini göndermişlerdi. Böyle bir ortamda İstanbul'a Rusya büyükelçi olarak atanan Çarıkov, Birinci Dünya Savaşı arifesinde uluslararası diplomasi faaliyetlerinin hararetli ve yoğun bir dönemde bu görevi üstlenmişti. Kendisi İstanbul'daki değişiklikten İtilaf devletlerinin yeterince faydalanmadığını ve bu nedenle Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Savaşına Almanya saflarında girmesine neden olduğunu belirtmişti. Böyle bir zamanda kendi imparatorluğunun tarihi emellerine ulaşmasını sağlamak için bir plan hazırlamıştı. Kendince mükemmel olan bu plan rakipleri tarafından önlendiği için başarıya ulaşamadığını iddia etse de planla ilgili kitabında ayrıntıya yer vermekten kaçınmıştı. Plan, uluslararası konjonktür iyi analiz edilmeden uygulamaya konmuştu. Zira Büyük Savaş öncesi safların daha da belirginleşmesinin yanında devletlerin çıkarlarının iç içe girdiği bir dönemde herhangi bir uluslararası sorunun ikili anlaşmalarla çözümlenemeyeceği ihmal edilmiş bir gerçeklikti. Bu plan uğruna Rusya Bosna-Hersek'in ilhakına ses çıkaramamış ve içeride Panslavistlerin eleştirilerine maruz kalmasının yanında dışarıda da prestij kaybına uğramıştı. Sonunda görevinden alınarak ülkesine geri dönmüştü.

Serflik hakkındaki görüşlerine gelindiğinde, Batılı fikirlerle yetişmiş bir Rus aristokratı olarak bunun çağdışı bir uygulama olduğunu kabul etmekle beraber mensubu olduğu sınıfın resmedildiği kadar zorba olmayıp patrimonial bir karaktere sahip olduğunu da kabul ediyordu. 1861 özgürleştirmesini şiddetle eleştirerek köylülerin beklediğinin bu olmadığını yazmıştı. Bu yasanın Rusya'nın problemini çözmek bir yana, ülkeyi nihayetinde son bulmasına neden olacak bir problemler sarmalına soktuğunu savunmuştu. Diğer taraftan, bunun yerine ne olması gerektiğinden, hem aristokratları hem de serfleri tatmin edecek bir çözüm önermekten ise itinayla çekinmiş görünmektedir. Yine bunun bile köylüler arasında Çarlarına karşı duymuş oldukları iyi niyeti bozmadığı halde hem Çarların uygulamalarında köylüleri ihmal etmeye devam etmesi hem de entelijansın köylüleri kıskırtmaları nedeniyle bu düşüncenin aksine döndüğünü belirtmişti.

Devrimin eğer yeterli önlemler alınmış olsaydı gerçekleşmeyeceğini savunan Çarıkov bununla birlikte devrimde Almanların da etkisinin olduğunu iddia etmekten çekinmemişti. Ona göre İttifak devletlerine büyük zararları dokunmuş olan Doğu Cephesi komutanı Aleksey Brusilov ve Karadeniz donanması Amirali Aleksandr Kolçak gibi komutanların tutuklanmasına dair Bolşevik hükümeti tarafından verilen emirlerin Berlin'den geldiği açıkça anlaşılıyordu. Uzun yıllar sonra serflikten kurtulan halkın çektiği sıkıntılar nedeniyle destek verdikleri Bolşeviklerin şimdi bunu bütün Rusya'ya dayattığına inanıyordu. Bolşevik İhtilalinin bir mağduru olarak her şeyini kaybedip diğer Rus aristokratları gibi sürgüne giden biri olarak Çarıkov'un devrim üzerindeki düşünceleri bu minval üzere şekillenmişti.

Rusya'daki büyük değişimler büyük yenilgilerin sonrasında gerçekleşmiştir: Kırım yenilgisinden sonra serfliğin ilgası, Japonya yenilgisinden sonra 1905 devriminin gerçekleşmesi ile

meşrutiyete geçilmesi ve son olarak Dünya Savaşındaki yenilgi sonrasında bu sefer imparatorluğu yıkan Bolşevik devriminin yaşanması. Son dönem Rus tarihinin bu üç önemli olayına da şahitlik etmiş Çarıkov'un bu konulardaki görüşleri dönemin ruhunu yansıtmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2009). *Rusya - Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne*. İstanbul: İletişim.
- Anderson, M. S. (2010). *Doğu Sorunu: 1774-1923*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bedirhan, Y., & Atabey, F. (2013). Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Danışmanlar (1808-1918). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, s. 127-139. ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4634, ANKARA-TURKEY
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bestuzhev, I. V. (1914 (Jul., 1966)). Russian Foreign Policy February-June 1914. *Journal of Contemporary History*, 93-112.
- Charykov, N. V. (1931). *Glimpses of High Politics: Through War & Peace 1855-1929*. Londra: G. Allen & Unwin.
- Engelhardt, A. N. (1937). *Iz Derevni: 12 pisem; 1872-87*. Moskova: Gosudarstvennoe social'no-ekonomičeskoe Izdatel'stvo.
- Foster, R. (1972). *Preconditions of Revolution in Early Modern Europe*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Kowalski, R. (1997). *The Russian Revolution: 1917-1921*. New York: Routledge.
- Langer, W. L. (1928). Russia, the Straits Question and the Origins of the Balkan League, 1908-1912. *Political Science Quarterly*, 321-363.
- Langer, W. L. (1929). Russia, the Straits Question and the European Powers, 1904-1908. *English Historical Review*, s. 59-85.
- Loftus, L. A. (1894). *The Diplomatic Reminiscences of Lord Augustus Loftus: 1862-1879*. Londra: Cassell.
- Mansel, P. (2011). *Konstantiniyye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Mosely, P. E. (1940). Russian Policy in 1911-1912. *The Journal of Modern History*, 69-86.
- Ortaylı, İ. (1981). *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Özyüksel, M. (1988). *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2010). *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913: Trade, Investment and Production*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Polunov, A. (2005). *Russia in the Nineteenth Century: Autocracy, Reform, and Social Change 1814-1914*. New York: M.E. Sharpe.

-
- Reddaway, W. F. (2012). *Documents of Catherine the Great: Correspondence with Voltaire and the Instruction of 1767 in the English Text of 1768*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Wood, A. (2003). *The Origins of Russian Revolution:1861-1917*. Londra: Routledge.
- Yıldırım, İ. (2002). Osmanlı Demiryolu Politikasına Genel Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 311-324.
- Zürher, E. J. (2008). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim .